

АКАДЕМІК ГРИГОРІЙ ПЕТРОВИЧ ПІВТОРАК (до 80-річчя від дня народження)

У статті висвітлюється життєвий і творчий шлях видатного українського вченого, окреслюється його внесок у розвиток мовознавства і його роль у популяризації історії української мови.

Ключові слова: українська мова, історія української мови, білоруська мова, історія білоруської мови, давня писемність, славістика.

Червневими днями цього року підбиває певний підсумок своїй багаторічній плідній діяльності і складає нові плани визначний український учений академік Григорій Петрович Півторак: 14 червня йому виповнюється 80. З них понад 50 він провів у стінах однієї з найстаріших академічних установ — Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні, де брав участь у створенні важливих колективних праць і сам шукав і знаходив нові шляхи в близькій і далекій історії рідного народу і його мови. Численні дослідження ювіляра в галузі славістики, україністики, білорусистики добре відомі не тільки колегам, які високо цінують їх за оригінальність та ґрунтовність, а й широкому загалу, громадянам України, не байдужим до мови, до питань її походження й функціонування, дальшого розвитку.

Постійно напружено й цілеспрямовано працюючи, Григорій Петрович пройшов довгий і складний життєвий шлях від сільського хлопця до видатного представника наукової еліти України, еліти, що становить славу й гордість нашої науки й культури в буремній другій половині ХХ — початку ХХІ ст.

Здібному студентові та молодому науковцеві щастило на добрих учителів і керівників, які не тільки вчили, а й підтримували його в життєвих і наукових пошуках.

Народився майбутній учений на далекому хуторі на Сумщині, в родині селян-колгоспників. Учився добре. Закінчивши на «відмінно» семирічку, підліток, мріючи про дальше навчання, вступає до найближчого педагогічного училища в містечку Лохвиця на Полтавщині. Цей навчальний заклад дав не тільки добру загальну й педагогічну, а й мистецьку освіту: у ньому на серйозному рівні викладалися малювання й історія образотворчого мистецтва, нотна грамота з елементами теорії й історії музики. У Григорія Петровича виявилися таланти і до малювання, і до музики та співів. Він навчився грати на домрі й грав в оркестрі народних інструментів, співав у хорі училища.

Попри нестачу коштів у сім'ї, матеріальну скруту в 1954 р. Г. Півторак вступає на історичний відділ історико-філологічного факультету Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка. Навчався тут, як і раніше, охоче, хоча доводилося заробляти на життя й розвантажуванням вагонів уночі, і працювати піонервожатим або вихователем у літньому дитячому таборі. І в ін-

ституті не полишав художньої самодіяльності — грав на домрі в оркестрі народних інструментів.

Вступаючи до інституту, Г. Півторак мріяв стати істориком, проте доля внесла певні корективи: коли він навчався на третьому курсі, на історичному відділі у зв'язку з тодішнім реформуванням вищої освіти було введено додаткову спеціальність «українська мова та література», а отже й викладання нових філологічних дисциплін: вступу до мовознавства, старослов'янської мови, історичної граматики української мови, історії української літературної мови, діалектології тощо. Нові курси припали Григорію Петровичу до душі. У 1958 р. кафедру української мови в інституті очолив молодий науковець Петро Дудик. Поринувши в роботу, він, серед іншого, заохочував і студентів до наукової праці, активізував діяльність наукового студентського товариства. Тут уперше Г. Півторак прилучився до наукових досліджень. Відтоді його мрією стала аспірантура.

По закінченні педінституту в 1959 р. студент Г. П. Півторак одержав рекомендацію для вступу до аспірантури й одночасно призначення «в розпорядження Київського облвню» (за існуючими на той час вимогами, до аспірантури можна було вступити, лише маючи дворічний трудовий стаж). У Київському облвню випускника, що мав диплом з відзнакою, призначили вчителем восьмирічної дослідної школи.

При всіх успіхах роботи в школі (Григорій Петрович став директором вечірньої школи, а з маловання, яке він викладав поряд з історією та українською мовою, було організовано постійно діючий обласний семінар), молодий учитель продовжував мріяти про наукову роботу. Восени 1961 р. він успішно склав іспити і став аспірантом Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.

За перший рік навчання в аспірантурі Григорій Петрович склав необхідні кандидатські іспити і, за домовленістю з Інститутом мовознавства ім. Якуба Коласа АН БРСР, був відряджений на два роки до Мінська для набуття нової, потрібної для українського Інституту мовознавства спеціальності «білоруська мова». До закінчення аспірантури він мав опанувати зовсім нову для нього білоруську мову, зібрати джерельний матеріал, написати й захистити дисертацію. У Мінську науковим керівником українського аспіранта призначили А. Й. Журавського, згодом члена-кореспондента НАН Білорусі. І Григорій Петрович з усією відповідальністю поставився до доручених завдань: за кілька місяців за повсякденної допомоги й підтримки білоруських лінгвістів з Інституту й товаришів-аспірантів з Інституту літератури ім. Янки Купали АН БРСР він увійшов у білоруську стихію, на «відмінно» склав кандидатські іспити з історії білоруської мови, діалектології та сучасної мови й приступив до написання дисертації.

Тема кандидатської дисертації Григорія Петровича — «Історія інфінітива в білоруській мові». Виконана на матеріалі багатьох писемних пам'яток, народних говорів, художніх творів, праця висвітлює багатовікову історію нині вихідної дієслівної, а колись іменної форми. Дисертаційне дослідження виявилось корисним і для білоруських колег, які в ті роки розпочали створювати картотеку для історичного словника білоруської мови, розписуючи для неї давні пам'ятки. Дисертантові вдалося виробити деякі рекомендації щодо реконструкції старо-білоруських інфінітивних форм.

Роботу над дисертацією (написаною білоруською мовою) було закінчено достроково: у жовтні 1964 р. її обговорено й рекомендовано до захисту, що відбувся в Мінську в березні наступного року.

Після закінчення аспірантури в грудні 1964 р., ще до захисту дисертації, Григорій Петрович повертається до Києва. Його зараховують молодшим науковим співробітником Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. Керований О. С. Мельничуком колектив відділу загального й слов'янського мовознавства, в якому почав працювати молодий науковець, щойно приступив до виконання нової теми — укладання «Етимологічного словника української мови», і Григорій Петрович долучився до цієї роботи.

Попри всю важливість словника й те, що його підготовка передбачалася з перших років створення Академії наук України (ще в 20-ті роки серед перших її установ була й Комісія етимологічного словника), реальні умови для його укладання з'явилися лише в 60-ті роки, після лінгвістичної дискусії й підготовки кваліфікованих науковців, обізнаних з принципами порівняльно-історичного мовознавства.

Безпосередньому укладанню етимологічних статей передував період підготовчої роботи: обговорення реєстру за перекладними й діалектними словниками, створення допоміжних картотек, опрацювання вітчизняних і зарубіжних журналів для етимологічної картотеки, пробне етимологізування тощо. Григорій Петрович брав активну участь у всіх видах робіт, а, крім того, О. С. Мельничук на нього, як на одного з найорганізованіших, поклав відповідальність за досить велику й цінну підручну етимологічну бібліотеку, що зберігалася у відділі.

Складна робота над «Етимологічним словником» триває й досі. До його реєстру ввійшли всі зафіксовані в лексикографічних джерелах повнозначні й службові слова — як літературної мови, так і діалектні, через що запланований на початку роботи обсяг словника з чотирьох томів розрісся до семи. Як його співавторів, Григорію Петровичу, порівняно з іншими укладачами, належить чи не найбільша частина етимологій — близько трьох з половиною тисяч. Значна їх частина за обсягом і змістом могла б вважатися окремими науковими працями. Він співкладач майже всіх томів словника, а про рівень етимологізування свідчить те, що з четвертого тому О. С. Мельничук ввів Григорія Петровича до складу редколегії.

У 2012 р. побачив світ шостий том «Етимологічного словника української мови», триває робота над сьомим, довідковим томом, де як член редколегії Григорій Петрович задіяний також. З виходом останнього тому в Україні з'явиться надійний помічник дальшого підвищення рівня культури населення, а в світовій славістиці — один з найповніших і найгрунтовніших етимологічних словників.

Паралельно з роботою над «Етимологічним словником» Григорій Петрович продовжував працювати над проблемами білоруського і, ширше, слов'янського інфінітива, а також над іншими темами, що його цікавили, поступово розширюючи досліджувану проблематику. Білорусистика назавжди лишилася улюбленим напрямом діяльності вченого. Він друкується в білоруських мовознавчих виданнях¹, вивчає різні аспекти зв'язків білоруської мови з українською та з ін-

¹ Див.: *Піўтарак Г. П.* Беларусістыка на Украіне за 50 гадоў савецкай ўлады // Праблемы беларускай філалогіі.— Мінск, 1968.— С. 98–101; *Піўтарак Г. П.* Деякі давні білорусько-українські лексичні паралелі західноєвропейського походження // Беларуская лексікалогія і етымалогія : Праграма і тэз. дакл.— Мінск, 1968.— С. 134–135; *Піўтарак Г. П.* Вытокі беларускай мовы: новая канцэпцыя : Да праблемы «Беларусь паміж Украінай і Расіяй» // Кантакты і дыялогі : Інфарм.-аналіт. бюл.— Снежань, 1995.— С. 8–11; *Піўтарак Г. П.* Першы перакладны беларуска-ўкраінскі слоўнік (канцэпцыя і прынышпы ўкладання) // Беларуская мова: шляхі развіцця, кантакты, перспектывы // Матэрыялы III Міжнар. кангр. беларусістаў «Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый». — Мінск, 2001.— С. 255–260.

шими слов'янськими², публікує оглядові статті про сучасне білоруське мовознавство і його історію, про культуру Білорусі та її взаємозв'язки з історією інших культур³, пише рецензії на праці білоруських мовознавців⁴ тощо.

Григорій Петрович підготував також українські видання класиків білоруської літератури Янки Купали і Якуба Коласа й написав передмови до цих видань⁵, упорядкував і видав білоруською мовою оповідання українських письменників і переклав з білоруської мови українською народні казки⁶, а також упорядкував видання білоруських казок словацькою мовою⁷.

Під час підготовки до видання енциклопедії «Українська мова» (К., 2000; 2-е вид. — К., 2004; 3-є вид. — К., 2007) Григорій Петрович (зокрема як член редколегії) подбав про те, щоб у ній була гідно представлена й білорусистика: він написав статтю «Українсько-білоруські мовні контакти» й статті про видатних білоруських мовознавців, насамперед тих, хто вивчав і вивчає білорусько-українські взаємини або широко використовує в своїх працях український мовний матеріал: В. В. Аниченко, А. Й. Журавський, Ю. Ф. Карський, В. П. Лемтюгова. Так само Григорій Петрович є автором статей з білорусистики в «Енциклопедії сучасної України» (почала виходити з 2001 р.): «М. Я. Аврамчик», «А. І. Александрович», «М. М. Арочко», «Р. І. Барадулін», «А. П. Белевич», «Білорусистика», «Білоруська мова», «М. А. Богданович», «Бриль Янка», «Бядуля Змітрок» і багато інших.

Написаний і надрукований у Білорусі науковий збірник «Нарысы беларуска-ўкраінскіх літаратурных сувязей» (Мінск, 2002) Григорій Петрович переклав українською мовою і написав до нього велику передмову (К., 2003). Збірник був високо оцінений: за нього Г. П. Півтораку разом з білоруськими авторами присуджено Премію президентів Академій наук України, Білорусі та Молдови.

Поряд з науковою роботою Григорій Петрович протягом 1990–1995 рр. викладав за сумісництвом у Київському національному університеті ім. Т. Шевченка нормативні курси «Білоруська мова та література», «Вступ до слов'янської філології», «Порівняльна грамати́ка слов'янських мов», «Методика лінгвістичного аналізу тексту», спецкурси «Актуальні проблеми походження української

² Півторак Г. П. Русско-белорусские языковые контакты на разных исторических этапах // Русский язык в его связях с украинским и другими славянскими языками : Тез. докл. и сообщ.— Симферополь, 1973.— С. 245–249; Півторак Г. П. До питання про українсько-білоруську мовну взаємодію донаціонального періоду : Досягнення, завдання і перспективи досліджень // Мовознавство.— 1978.— № 3.— С. 31–40; Півторак Г. П. Агульні і своєасаблівія беларуска-ўкраінскія дыялектныя рысы // Весці АН БССР : Сер. грамад. навук.— 1987.— № 3.— С. 115–120.

³ Півторак Г. П. Основні напрями сучасного білоруського мовознавства // Мовознавство.— 1967.— № 2.— С. 22–25; Півторак Г. П. Білорусія і білоруси в житті й творчості Т. Г. Шевченка // Культура слова.— 1989.— Вип. 37.— С. 17–21; Півторак Г. П. Білоруська мова арабським письмом // Там же.— 1991.— Вип. 41.— С. 58–61 та ін.

⁴ Півторак Г. П. [Рец. на:] Крамко І. І., Юрзвіч А. К., Яновіч А. І. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы : У 2 т.— Мінск, 1968.— Т. 2.— 342 с. // Мовознавство.— 1970.— № 1.— С. 83–86; Півторак Г. П. [Рец. на:] Шуба П. П. Прыназоўнік ў беларускай мове.— Мінск, 1971.— 224 с. // Мовознавство.— 1971.— № 5.— С. 89–91; Півторак Г. П. [Рец. на:] Лексіка Палесся ў прасторы і часе.— Мінск, 1971.— 214 с. // Мовознавство.— 1972.— № 3.— С. 91–93; Півторак Г. П. [Рец. на:] Булахов М. Г. Основные вопросы сопоставительной стилистики русского и белорусского языков.— Минск, 1979.— 40 с. // Мовознавство.— 1981.— № 1.— С. 93.

⁵ Півторак Г. П. Янка Купала (1882–1942) // Купала Янка : Вибрані твори.— К., 1970.— С. 5–20; Півторак Г. П. Якуб Колас (1882–1956) // Колас Якуб. Думки в дорозі : Вибрані твори.— К., 1972.— С. 5–22.

⁶ Матчын салодкі хлеб : Апавяданні українських письменнікаў.— Мінск, 1968.— 224 с.; Білоруські народні казки.— К., 1974, 1987.— 263 с.

⁷ Čarovná píšťala: Bieloruské l'udové rozprávky.— Košice, 1983.— 112 с.

мови», «Мовна ситуація в Україні в контексті історичного розвитку суспільства» та ін., а в 1996–1998 рр. прочитав навчальні курси «Історична граматики української мови» та «Історія української літературної мови» в Уманському державному педінституті ім. П. Г. Тичини. Не випадково саме в 1997 р. виходить з друку його нова книжка «Білоруська мова : Підручник», позитивно оцінена білоруським рецензентом⁸.

Працюючи у вищих навчальних закладах, Григорій Петрович з числа здібних студентів добирає кадри майбутніх дослідників. Серед них він виховав білорусиста й славіста О. І. Скопненка, який з 1997 р. також працює в Інституті мовознавства.

Разом із О. І. Скопненком наприкінці 90-х років Григорій Петрович розпочав готувати «Білорусько-український словник» (Київ, 2006). Цей диференційний словник містить лише ту білоруську лексику, яка за формою чи семантикою відрізняється від українських відповідників; до реєстру залучалися також деякі діалектизми та архаїзми; словник збагачують стійкі словосполучення й фразеологізми. Українські й білоруські рецензенти одноставно дали праці високу оцінку⁹. Співавтори її (Григорій Петрович також відповідальний редактор словника) 2010 р. відзначені Премією ім. О. О. Потебні Національної академії наук України.

Як автора першого в Україні підручника «Білоруська мова», ініціатора створення, співавтора й редактора також першого «Білорусько-українського словника», автора інших численних праць, що висвітлюють білоруську проблематику, Григорія Петровича справедливо можна вважати вченим, що відкрив новий етап розвитку білорусистики в Україні. Ось як висловився, наприклад, Ю. Лабинцев, провідний науковий співробітник Інституту слов'янознавства РАН: «Наукові праці Григорія Петровича вже давно здобули заслужене визнання на батьківщині й далеко за її межами, серед них дослідження з білорусистики, яка була, по суті, відроджена ним в Україні»¹⁰.

Значною заслугою Г. П. Півторака є також стаття «Білоруське мовознавство на Україні за 50 років радянської влади»¹¹, що підбила підсумок досягненням вивчення білоруської мови українськими вченими (а тим самим дозволила читачам об'єктивно оцінити й наступний внесок самого Григорія Петровича). Починаючи від ідей М. О. Максимовича й М. І. Костомарова, які оголошували білоруську мову самостійною та рівноправною з російською й українською, включаючи праці В. М. Перетца, В. О. Розова, І. С. Свенціцького, В. М. Гнатюка, які досліджували пам'ятки давньбілоруської писемності або писали про білоруську мову, Григорій Петрович у статті послідовно й детально аналізує всі різнопланові й різномасштабні праці вчених, де використовується або фігурує білоруська мова (публікації Г. Омельченка, М. Драй-Хмари, П. О. Бузука, Т. П. Сушицького, Л. А. Булаховського, Л. Л. Гумецької, С. П. Бевзенка, діалек-

⁸ *Дыхун Г.* [Рец. на:] Півторак Г. П. Білоруська мова : Підручник.— К., 1997.— 240 с. // *Кантакты і діялогі : Інфарм.-аналіт. бюл.*— 1998.— № 1.— С. 24–25.

⁹ *Савіцкая І.* [Рец. на:] Півторак Г. П., Скопненко О. І. Білорусько-український словник.— К., 2006.— 722 с. // *Бюл. Міжнар. асац. беларусістаў.*— 2007.— № 11.— С. 13–15; *Клімчук Ф. Д.* [Рец. на:] Півторак Г. П., Скопненко О. І. Білорусько-український словник.— К., 2006.— 722 с. // *Беларуская лінгвістыка.*— Мінск, 2009.— Вып. 63.— С. 136–139.

¹⁰ Григорій Петрович Півторак : Біобібліографія до 75-річчя.— К., 2010.— С. 64.

¹¹ *Півторак Г. П.* Білоруське мовознавство на Україні за 50 років радянської влади // *Мовознавство.*— 1969.— № 1.— С. 15–20; див також: *Королевич Н. Ф.* [Рец. на:] Васілевская А. Д., Жыдовіч М. А., Рамановіч Я. М., Юр'евіч А. К. *Беларускае мовазнаўства : Бібліяграф. ўказальнік (1825–1965).*— Мінск, 1967.— 416 с. // Там же.— С. 89–90.

тологів В. Ганцова й О. Синявського та ін.), згадуються рецензії українських мовознавців на праці з білорусистики (Ю. Ф. Карського, П. Бузука, Т. Й. Ломтева), ідеться про наукові розвідки білоруських лінгвістів, надруковані в українських джерелах (П. А. Расторгуєва, Д. С. Телентюка, М. Г. Булахова, М. В. Бірила, А. Й. Журавського та ін.).

В опублікованій відносно недавно статті «Державна мова у Великому князівстві Литовському і проблема розмежування українських та білоруських пам'яток» (Мовознавство, 2005, № 3–4; працю було виголошено перед тим як наукову доповідь на пленарному засіданні IV Міжнародного конгресу білорусистів, Мінськ, 2005) Григорій Петрович аналізує сучасний стан дослідження складної проблеми розмежування українських та білоруських писемних пам'яток XIV–XVII ст. і пропонує деякі рекомендації та напрями подальших пошуків у цій галузі.

Продовжуючи традицію вивчення білоруської мови в новий час і в нових умовах, започаткувавши нові її аспекти, Григорій Петрович уже встиг зробити надзвичайно багато — і як український учений, і як учений білоруський (у тому числі підготував колегу славіста-білорусиста)¹². Добре відомий своєю діяльністю в галузі білорусистики, Григорій Петрович обраний президентом Української асоціації білорусистів; одночасно він декілька років є одним з віце-президентів Міжнародної асоціації білорусистів.

З 60-х років у популярних українських виданнях з'являються розповіді Григорія Петровича про історію низки українських слів: «До етимології слова *калина*» (Мовознавство. — 1967. — № 4), «З історії слів: *хор, хорей, хореографія*» (Рідне слово. — 1974. — Вип. 9), «З історії слів: *верста, верства*» (Культура слова. — 1979. — Вип. 16). Особливу увагу дослідник приділяє походженню антропонімів, які є здебільшого давніми запозиченнями, що потрапили в слов'янські мови різними шляхами: «З історії власних імен людей: *Анастасія, Анатолій, Архип*» (Культура слова. — 1980. — Вип. 18), «З історії власних імен людей: *Андрій, Василь, Василина*» (Там же. — 1980. — Вип. 19), «З історії власних імен людей: *Харитон, Харитина, Флорентій, Фрол*» (Там же. — 1981. — Вип. 20) та ін. Розділ Григорія Петровича «З історії власних імен» згодом був уміщений у колективній праці «Культура української мови. Довідник» (К., 1990).

Лише через 10 років після захисту кандидатської дисертації побачила світ монографія «Морфологія інфінітива в східнослов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис)» (К., 1974). Готуючи її до друку, автор, по суті, написав нове дослідження, в якому представлені й вивчені в порівняльно-історичному аспекті всі східнослов'янські мови. Взагалі східнослов'янська проблематика в дослідженнях ученого стала домінуючою. У книзі, порівняно з дисертацією, значно розширено коло залучених джерел, насамперед пам'яток (у першу чергу рукописів, а також стародруків) та діалектів; широко використано праці авторів, які вивчали дієслівні форми в інших слов'янських мовах — польській, чеській, сербській, болгарській тощо; особлива увага приділялася працям А. Мейє, О. І. Соболевського, В. Вондрака, О. С. Мельничука та інших учених, що реконструювали давні й найдавніші періоди розвитку слов'янських мов. Такий комплексний підхід дозволив Г. Півтораку аргументовано й переконливо висвітлити історичний розвиток інфінітивних форм у східнослов'янських мовах на тлі еволюції всієї слов'янської дієслівної системи.

¹² Про оцінку його діяльності білоруськими колегами див., зокрема: Григорій Петрович Півторак : Біобібліографія... — С. 64–66.

Уже ця перша книжка Григорія Петровича ввійшла в класику вітчизняного мовознавства. Її вивчають і використовують у своїх дослідженнях колеги й за межами України. Зокрема, професор Гарвардського університету Майкл С. Флаєр відзначив: «У моїх власних студіях з історії велиярного інфінітива в східнослов'янських мовах я спирався на монографію Г. П. Півторака “Морфологія інфінітива в східнослов'янських мовах”. Я використовував цю виконану на найвищому науковому рівні працю як основне джерело у висвітленні питань, пов'язаних із діалектним поширенням, фіксацією в пам'ятках та загальною історичною перспективою»¹³.

Після завершення роботи над укладанням статей до «Етимологічного словника» (в цілому її було закінчено в 70–80-х роках) перед славістами відділу, де працював Григорій Петрович, постало нове завдання: створення історичної типології слов'янських мов. Дослідження передбачалося як новаторське: в ньому мали бути інтегровані два методи — зіставний, коли описуються структурно відповідні факти різних мов, і порівняльно-історичний, коли ці та інші факти висвітлюються в історико-генетичному аспекті. Колективом відділу під керівництвом акад. О. С. Мельничука працю було виконано: 1986 р. вийшла перша частина «Історичної типології слов'янських мов», що містила розділи «Фонетика», «Словотвір», «Лексика» і «Фразеологія»; з великою перервою, що сталася з різних об'єктивних причин, у 2008 р. побачила світ друга частина дослідження (за редакцією чл.-кор. НАН України О. Б. Ткаченка) з розділами «Словозміна» й «Синтаксис».

Григорій Петрович є співавтором першої частини, де його перу належить, відповідно до наукових зацікавлень, у розділі «Словотвір» підрозділ «Дієслово». Аналізуючи типологічні особливості словотворення похідних дієслів, згідно з настановою, обов'язковою для всіх авторів колективної праці, тут спочатку розглядаються мовні явища, спільні для всіх одинадцяти слов'янських мов чи їх більшості, а потім виділяються й детально аналізуються мовні відмінності в галузі дієслівного словотвору (різна вживаність і продуктивність афіксів — давніх, новіших і запозичених, відмінність між мовами в словотвірних типах, у морфологічних чергуваннях тощо).

Авторські спостереження й висновки засновані на великому фактичному матеріалі, дбайливо зібраному з усіх слов'янських мов; коментуються історичні шляхи виникнення певних явищ. Відмінності між слов'янськими мовами в дієслівному словотворі представлені автором у вигляді ізоглос і їхніх пучків, що здебільшого об'єднують слов'янські мови в групи, які рідко збігаються з їхнім традиційним поділом (на східні, західні та південні).

Працю українських славістів позитивно оцінили і вітчизняний, і зарубіжний рецензенти¹⁴. Зокрема, В. Мокієнко відзначав: «“Історична типологія слов'янських мов” — фундаментальний внесок у зіставну лінгвістику. Немає сумніву, що праця значно пожвавить славістичні дослідження в цьому напрямі, відкриє нові перспективи в синкретичному розгляді мовних факторів, як з синхронічних, так і з діахронічних позицій. Книжку прочитають не тільки науковці й викладачі вишів, а й студенти-славісти та русисти, до програми навчання яких входить курс порівняльної граматики слов'янських мов»¹⁵.

¹³ Григорій Петрович Півторак : Біобібліографія...— С. 60.

¹⁴ Мокієнко В. М. [Рец. на:] Историческая типология славянских языков.— К., 1986.— 286 с. // *Вопр. языкознания*.— 1988.— № 2.— С. 143–146; Vaňko J. [Rec. na:] Istorická typologija slavjanskich jazykov.— К., 1986.— 286 s. // *Slavica Slovaca*.— 1988.—R. 23.— N 3.— S. 289–291.

¹⁵ Мокієнко В. М. Зазнач. праця.— С. 146.

Дещо пізніше Григорій Петрович виступив як історик науки: у виданому 2005 р. томі «Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. 75. 1930–2005. Матеріали до історії» йому належить (у співавторстві) розділ «Славистичні студії», де висвітлюється багаторічна робота славистів Інституту.

Серед публікацій Григорія Петровича 80-х років з'являються праці, що свідчать про дальше розширення досліджуваної проблематики й про заглиблення в найдавніші періоди: «Праслов'янська епоха в світлі сучасних наукових даних» (Мовознавство. — 1982. — № 2); «Проблема периодизации праславянского языка в свете современных археологических данных» (Труды V Междунар. конгр. археологов-славистов (Киев, 18–25 сент., 1985 г.): В 4-х т.— К., 1988.— Т. 4) та ін. При цьому на перший план виходять гіпотези про найдавніше суспільне й мовне членування слов'янського ареалу: «Діалектна диференціація сучасних східнослов'янських мов у світлі етно- і глотогенезу східних слов'ян» // IX Респ. славист. конф. «Великий Жовтень і розвиток духовної культури слов'янських народів» (Одеса, 12–14 трав. 1987 р.): Тези доп. і повідомл.— О., 1987.— Вип. 1; «Діалекти — племена — народності» (Культура слова.— 1988.— Вип. 35) тощо.

Плодом тривалої й копіткої праці над величезним складним комплексом питань давньої історії слов'ян стала монографія Г. П. Півторака, присвячена висвітленню однієї з граней цього комплексу — «Формування і діалектна диференціація давньоруської мови: Історико-фонетичний нарис» (К., 1988). Це ґрунтовна праця, в якій глибоко й усебічно висвітлюється низка питань етно- й глотогенезу слов'ян узагалі й східних зокрема. Інтерес до цих питань у суспільних наук давній, однак гіпотези, пропонувані для їх вирішення, завжди залежали як від рівня розроблення багатьох проблем мови, історії, інших суспільствознавчих галузей, від обсягу наявного фактичного матеріалу, так і від способів його інтерпретації, від масштабів залучення даних цих суміжних ділянок науки. Рівень розроблення проблем і в мовознавстві, і в цих суміжних галузях з часом змінювався, з'являлися нові дані, так само змінювалися ідеологічні позиції дослідників: ідеологія, політична кон'юнктура істотно впливали на їхню діяльність, на витлумачення й оцінку ними певних фактів. Отже, ці вічні проблеми потребували й потребують постійної уваги.

Серед мовознавців, яких цікавили проблеми давньої історії слов'ян і їхньої мови, у тому числі походження східних слов'ян (найчисельнішої групи слов'ян), були такі відомі російські вчені, як М. П. Погодін та О. І. Соболевський, М. О. Максимович, М. І. Костомаров, П. Г. Житецький. Розгорнуту й переконливу для багатьох картину розвитку східнослов'янських народностей і їхніх мов від індоєвропейської давнини до сучасного стану вперше подав акад. О. О. Шахматов. Його концепція в російському мовознавстві була в цілому панівною.

Серйозні компаративні дослідження в Радянському Союзі тривалий час не провадилися, хоча в проблематиці давньої історії східних слов'ян активно працювали історики (М. Покровський, В. Мавродін та ін.). Лише в другій половині ХХ ст., після лінгвістичної дискусії й засудження марризму, знову з'явилася можливість працювати в галузі порівняльно-історичного мовознавства. Чи не першою ластівкою тоді стала книжка Ф. П. Філіна «Образование языка восточных славян» (М.; Ленинград, 1962), за нею з'явилися його ж фундаментальна монографія «Происхождение русского, украинского и белорусского языков: Историко-диалектологический очерк» (Л., 1972), праці Г. О. Хабургаєва та ін. У цих працях повторюється, по суті, гіпотеза О. О. Шахматова.

В українському мовознавстві монографія Г. П. Півторака є першим ґрунтовним дослідженням з проблематики східнослов'янського глотогенезу, хоч її порушували у своїх працях і П. Г. Житецький, і А. Ю. Кримський, і Л. А. Булаховський, інші дослідники, зокрема зарубіжні, використовуючи свідчення як писемних пам'яток, так і діалектів.

Г. П. Півторак не тільки як філолог, а й історик, відважно поринув у складну багатопрофільну проблематику давньої історії слов'ян та їхньої мови. Із властивим йому дослідницькій манері максималізмом він залучає численні мовні джерела — пам'ятки й праці діалектологів, найсуттєвіші попередні й останні досягнення мовознавців, істориків, археологів, антропологів, етнографів, фольклористів, щоб побудувати об'єктивну історію давнього розселення слов'янських племен, їхніх міграцій, етапів формування східнослов'янського етномовного ареалу. На відміну від попередніх дослідників Григорій Петрович широко використовує український, російський та білоруський матеріали.

Розглянувши ранньослов'янські племінні утворення й діалектні зони, розпад праслов'янської етномовної спільності, економічний і соціальний розвиток східнослов'янських племен (дулібів, полян, деревлян, сіверян та ін.), їхні міграційні рухи, утворення союзів племен і зародження державності, роль субстратних елементів в етногенезі східних слов'ян, дослідник зупиняється на аналізі спільних процесів і перетворень у мові ранніх східнослов'янських племен, — власне у фонетиці їхніх мов. Ці перетворення істотно змінили фонетичну систему, а отже й основу мови, відділили частину мовного ареалу від інших діалектів. «Разом з тим, — констатує Григорій Петрович, — сучасні наукові дані свідчать і про те, що в східнослов'янських діалектах дописемного періоду поряд із спільнослов'янськими мовними особливостями, починаючи з VII–VIII ст., виникали нові, суто місцеві діалектні риси на різних мовних рівнях, сукупність яких намітила членування східнослов'янської території на окремі діалектні зони. У майбутньому ці риси стали розрізняльними особливостями сучасних східнослов'янських мов на їх ранньому етапі або великих діалектних масивів у межах кожної з цих мов»¹⁶.

Далі в монографії детально проаналізовано ці нові діалектні риси (злиття голосних *ы, і > u*, зміна *'ä < e, 'a в e*, історія фонем *ž*, новий фрикативний звук *γ* і фарингальний *h*, протетичні приголосні; низка морфологічних особливостей та ін.), відзначаються час і причини їх виникнення, відбиття цих явищ у пам'ятках, зв'язок з іншими процесами тощо.

Останній розділ монографії присвячено фонетичним процесам у давньоруських говорах пізнього періоду (друга половина XI–XIII ст.), де йдеться про зміни зредукованих *ъ і ь* і наслідки їх занепаду, пом'якшення й дальшого ствердіння приголосних, дзекання й цекання тощо.

Ґрунтуючись на вивченні складних процесів у давньослов'янському суспільстві та його мові, зіставляючи їх з найостаннішими й дуже промовистими знахідками археологів (у монографії широко використовуються праці П. М. Третякова, Б. О. Рибаківа, В. В. Седова, В. Д. Барана та багатьох інших), із досягненнями антропологів (В. П. Алексеева, Т. І. Алексеевої, Т. С. Кондукторової та ін.), етнографів і фольклористів, Г. П. Півторак аргументує свій висновок про діалектну розчленованість східнослов'янського етномовного ареалу, що постав у середині I тисячоліття н. е. після розпаду праслов'янської мови, і про

¹⁶ Півторак Г. П. Формування і діалектна диференціація давньоруської мови : Історико-фонетичний нарис.— К., 1988.— С. 92.

появу в частині його діалектів фонетичних рис, характерних для майбутньої української мови.

Хоча в назві монографії ще вживається термін «давньоруська мова», але то була лише данина часу. Після опрацювання величезної кількості різноманітних фактів у дослідника не залишилося сумніву, що єдиної «давньоруської мови» ніколи не було, існували лише близькоспоріднені східнослов'янські діалекти, що мали надалі тривалу історію. Термін «давньоруська мова» Григорій Петрович використовує тільки на позначення писемної літературної мови східних слов'ян, яка вживалася паралельно з церковнослов'янською (для неї акад. В. Русанівський пізніше запропонував більш вдалий термін «давньокиївська мова»).

На монографію Григорія Петровича «Формування і діалектна диференціація давньоруської мови» відгукнувся позитивною рецензією відомий діалектолог А. М. Залеський (Мовознавство.— 1989.— № 4).

На основі зазначеної монографії Григорій Петрович підготував докторську дисертацію «Формування і діалектна диференціація східнослов'янського етномовного ареалу до XIII ст. : Історико-фонетичний нарис» і успішно захистив її 1989 р. з трьох спеціальностей: українська мова, російська мова, слов'янські мови.

Роботу в галузі етногенезу та глотогенезу слов'ян Г. Півторак уже в незалежній Україні інтенсивно продовжує в двох напрямках. З одного боку, це глибокі дослідження різних аспектів відповідної проблематики, а з другого, — оскільки до цієї самої проблематики виявляють особливу зацікавленість широкі маси громадян, які хочуть знати правдиву, не заідеологізовану історію своєї країни та її мови, Григорій Петрович, який до того ж майстерно володіє стилем популяризатора, багато пише й для широкого читача, несучи йому справжню наукову інформацію замість нерідко фантастичних аматорських вигадок, які нині охоче друкують у різних невибагливих популярних виданнях.

Григорій Петрович наполегливо продовжує всебічно досліджувати найдавнішу історію східнослов'янських племен і діалектну диференціацію східнослов'янського мовного ареалу, детально вивчає діалектну ситуацію в Київській Русі, висловлює добре обґрунтовані міркування про мову стародавнього Києва, знову звертається до давніх писемних пам'яток як до необхідного джерела історії української та інших східнослов'янських мов. Спиняється учений також на особливо важливих етапах розвитку писемності на українських землях, зокрема на впливі скорининських традицій у взаємодії церковнослов'янської та української літературної мови XVI–XVII ст., на державній мові у Великому князівстві Литовському тощо.

Різні аспекти проблеми етно- і глотогенезу східних слов'ян Г. Півторак порушує також у низці статей в академічному журналі «Мовознавство», у наукових збірниках, в енциклопедіях, висвітлює їх у доповідях на міжнародних та інших форумах¹⁷. При цьому він, як і раніше, максимально залучає найновіші праці не тільки мовознавців, а й істориків (зокрема М. Грушевського, М. Брайчевського, Л. Залізняка, С. Сегеди та ін.), археологів, етнографів, інших суспільствознавців, які нині активно досліджують нові численні факти, що дають підстави по-новому висвітлити старі проблеми.

¹⁷ Див., зокрема: *Піутарак Г. П.* Дыялектная дыферэнцыяцыя ўсходнеславянскіх моў у святле этнагенезу ўсходніх славян // *Славяне: адзінства і многастайнасць* : Міжнар. канф. Секц. 2. Этнагенез славян [Тэз. дакл. і паведамл.].— Мінск, 1990.— С. 58–60; *Піутарак Г. П.* Вытокі беларускай мовы: новая канцэпцыя. Да праблемы «Беларусь паміж Украінай і Расіяй» // *Беларусь паміж Усходам і Захадам* : Праблемы міжнацыянальнага, міжрэлігійнага і міжкультуранага ўзаемадзяння, дыялогу і сінтэзу : В 2 ч.— Мінск, 1997.— Ч. 2.— С. 329–334.

Домінантою всіх цих різнопланових досліджень була і є ідея об'єктивно висвітлити історію українського народу й української мови, протиставивши свою науково аргументовану позицію як донедавна панівним, офіційно прийнятим у Радянському Союзі поглядам на походження трьох східнослов'янських народів із спільної давньоруської народності, так і численним аматорським, далеким від науки вигадкам про багатотисячолітню давність України та українців. Парадокс: хоча вчений заглиблюється в давнину, він відповідає своїми працями на найактуальніші питання сьогодення.

Учений констатує, що формування своєрідних рис, притаманних українській мові, було дуже тривалим процесом: деякі з них виникли ще в праслов'янський період, інші з'явилися після розпаду праслов'янської спільності, деякі — в часи Київської Русі й після XI–XII ст.

Формування російської народності та її мови відбувалося пізніше, далеко від Києва, на землях Володимирсько-Суздальського князівства, разом із становленням російської держави. Важливим складником цих історичних процесів був етномовний вплив фіно-угорських племен.

Разом з глибокими комплексними працями Г. Півторака публікує суто наукову, але розраховану на широкий загал монографію «Українці: звідки ми і наша мова» (К., 1993). У ній ідеться про походження слов'ян, про давні слов'янські племена й ранньослов'янські археологічні культури, про формування південноруських союзів племен як первісної етнічної основи українського народу, про роль скіфів, про час виникнення найважливіших рис, що характеризують українську мову; висвітлюються також проблеми виникнення писемності у східних слов'ян і джерела української літературної мови, простежується розвиток писемно-літературних мов Київської Русі — церковнослов'янської та давньоруської.

Науково-популярну книжку, надруковану в перші роки незалежності, читачі зустріли з великим інтересом, адже в ній вони вперше одержали науково аргументовані відповіді на питання, що їх хвилювали. За цю працю Г. П. Півторакові 1995 р. було присуджено академічну Премію імені Івана Франка. Високо оцінили її не тільки вітчизняні, а й зарубіжні рецензенти¹⁸.

Через два десятиліття, знову під тією самою назвою «Українці: звідки ми і наша мова» (К., 2014), але з підзаголовком «Дослідження, факти, документи» вийшла нова книжка вченого. Хоча за останні, перед виходом праці з друку, двадцять років історики, антропологи, філологи успішно працювали в галузі історії України й української мови (пор. дослідження М. Брайчевського, Я. Ісаєвича, Л. Залізняка, С. Сегеди, В. Скляренка, О. Ткаченка, В. Німчука, О. Тараненка та ін.), і далі продовжують поширюватися вигадки й фантазії численних аматорів — Ю. Шилова, Ю. Канигіна, І. Каганця, О. Знойка, Л. Силенка тощо. Написані нерідко доступно й популярно, книжки цих авторів друкуються великими тиражами, вони розкупаються, навіть популяризуються по радіо й телебаченню, цитуються, нетрадиційні «версії» інколи можуть переповідатися зарубіжними істориками (пор.: *Вілсон Е.* Українці: несподівана нація.— К., 2004). Г. Півторака не міг спокійно спостерігати ці прикрі явища. Знову вкрай необхідно було протиставити некомпетентності й дилетантизму об'єктивно й неупереджено викладені історичні факти, враховуючи найновіші досягнення колег із споріднених

¹⁸ *Гешев В.* [Рец. на:] Півторака Г. П. Українці: звідки ми і наша мова.— К., 1993.— 200 с. // *Сьпоставително езикознание.*— 1996.— № 1.— С. 84–93; *Миронова Г. М.* [Рец. на:] Півторака Г. П. Українці: звідки ми і наша мова.— К., 1993.— 200 с. // *Opera Slavica : Slavistické Rozhledy.*— 1994.— R. 4.— N 2.— S. 61–63.

галузей науки. У докорінно переробленому науково-популярному виданні Григорій Петрович наголошує на тому, що українці — частина слов'янського світу, а українська мова — одна зі слов'янських мов, що в історії обов'язково слід враховувати неперервність етнокультурного розвитку і, отже, український етнос почав формуватися лише з середини I тисячоліття, після розпаду праслов'янської спільності, що Київська Русь виникла як рання українська держава — її державотворчим і консолідуючим етносом були південні русини, тобто праукраїнці. До останнього розділу «Тернисті шляхи українства» у книзі додаються визначальні для історії України «Важливі історичні свідчення та документи» — починаючи від хрещення Русі й кінчаючи матеріалами, які розкривають методи боротьби НКВС — МДБ з ОУН та УПА.

Справедливо переконаний у необхідності якнайшвидше донести нові ідеї до вчителів, студентів, усіх, кого цікавить минуле України та її мови, Григорій Петрович, крім книжок, публікує в масових часописах, у різних виданнях для молоді, у газетах низку науково-популярних статей¹⁹. Дбаючи про поширення об'єктивних поглядів на історію української мови в навчальному процесі, учений бере активну участь у створенні програм, методичних матеріалів, посібників для викладачів і студентів Київського університету й навіть для школярів²⁰.

На початку 2000-х років Григорій Петрович, усвідомлюючи необхідність ще однієї популярної праці про минуле України й нашої мови, публікує нову книжку «Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски»» (К., 2001). Невдовзі вчений підготував і друге, істотно доповнене видання (К., 2004). Коротко виклавши відомості про найдавніше й давнє населення території нинішньої України, автор ще раз спростовує доктрину про давньоруську народність і Київську Русь як «спільну колиску» східнослов'янських народів, полемізує з авторами низки інших псевдонаукових вигадок (зокрема, з проголошенням трипільців предками українців, з поглядом на українську мову як на «російсько-польський діалект» і т. ін.), розкриває походження назв *Русь*, *Росія*, *Україна*, *Великоросія*, *Малоросія*. Дуже переконливо, на підставі мовних фактів, дослідник доводить фальсифікацію В(е)лесової книги — «цього замаскованого під старовину політичного памфлету якогось російського великодержавника — шовініста XVIII або XIX ст.» (с. 95–97).

Свої погляди на комплекс досліджуваних проблем з урахуванням найостанніших праць (зокрема В. В. Німчука та ін.) Григорій Петрович підсумовує в одній з недавніх статей²¹, у якій серед іншого підтверджує свою давню тезу про те, що слов'янські етноси та їхні мови почали формуватися з другої половини I ти-

¹⁹ Півторак Г. П. Не будьмо чужинцями на своїй землі // Веч. Київ, 1994.— 13 груд.; Півторак Г. П. Київська Русь — це не Росія // Kyiv Tourist : Guide.— 1997.— № 8.— С. 38–39; Півторак Г. П. Міфи і правда про трьох братів зі «спільної колиски» // Час-Тіме.— 1997.— 24–30 лип.; 21–27 серп.; Півторак Г. П. Kyivska Rus is not Russia // Київ: культура і розваги.— 1998.— № 5.— С. 10; Півторак Г. П. Лежать віки, покриті пилом... // Рідні джерела.— 2002.— № 1.— С. 3–6 та ін.

²⁰ Див., наприклад: Півторак Г. П. Писемність України-Руси XI–XIII ст. // Програми поглибленого вивчення словесності у середній загальноосвітній школі.— К., 1995.— С. 6–11; Півторак Г. П. Актуальні питання походження української мови : Програма спецкурсу для магістрантів // Програми спецкурсів та спецсеминарів.— К., 2000.— С. 4–6; Півторак Г. П. Мовна ситуація в Київській Русі // Мовознавство. Літературознавство, Методика : Зб. наук. і навчально-методичних праць.— Вип. 1.— К., 1999.— С. 3–11; Півторак Г. П. Коли ж виникла українська мова? // Історія української мови : Хрестоматія / Упоряд. С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко.— К., 1996.— С. 270–279.

²¹ Півторак Г. П. Деякі методологічні проблеми дослідження етно- і глотогенезу східних слов'ян на сучасному етапі // Мовознавство.— 2010.— № 2–3.— С. 8–29.

сячоліття н.е. З того часу в групі східнослов'янських діалектів поступово з'являються нові риси, насамперед фонетичні, які не характеризували жодну з найближчих споріднених з українською мов. «Отже, — пише дослідник, — початок формування української мови як окремої лінгвосистеми ми вважаємо початком її історії. На кінець XIII ст. формування основних її визначальних рис переважно на фонетичному й морфологічному рівнях завершилося» (с. 29). Головний же пафос статті — в обґрунтуванні необхідності й плідності комплексного підходу до етно- й глотогонічних досліджень, із широким залученням до лінгвістичних даних також здобутків суспільствознавців різних спеціальностей у вивченні відповідних проблем. Ефективність такого комплексного підходу Григорій Петрович блискуче продемонстрував своїми численними працями.

Серед останніх досліджень ученого — вивчення історії східнослов'янських племен кривичів та новгородських словенів: у супереч існуючим нині поглядам Григорій Петрович саме на основі свідчень не тільки лінгвістики, а й історії, археології, інших наук підтверджує давню гіпотезу про те, що предками цих племен були західні слов'яни з Південної Балтики.

Г. П. Півторак публікував свої праці в українських та білоруських, російських та польських виданнях²². Із новим прочитанням давньої історії українського народу й української мови, що стало можливим у незалежній Україні, він охоче ознайомлює учасників різноманітних наукових з'їздів, конференцій, симпозіумів. Зокрема, доповідь «Проблема періодизації праслов'янської мови в світлі сучасних археологічних даних» прозвучала на V Міжнародному конгресі археологів-славистів у Києві в 1985 р. Учений брав участь у кількох міжнародних з'їздах славистів, де виступив з доповідями «Рання писемність східних слов'ян у контексті слов'янських культур другої половини I тисячоліття н. е.» (X Міжнар. з'їзд, Софія, 1988), «Занепад зредукованих ъ, ь і його вплив на формування фонологічних систем слов'янських мов» (XII Міжнар. з'їзд, Краків, 1998), «Українсько-південнослов'янські лексичні паралелі як джерело реконструкції ранньої історії слов'янських племен» (XIV Міжнар. з'їзд, Охрид, 2008), «Проблема етно- і глотогенезу кривичів та новгородських словенів у контексті ранньої історії слов'янських племен» (XV Міжнар. з'їзд, Мінськ, 2013).

Григорій Петрович також постійний учасник і доповідач на всіх міжнародних конгресах україністів та білорусистів, що відбулися в Україні та Білорусі протягом останнього двадцятиліття. Він бажаний і частий гість студентів — майбутніх філологів, його запрошують на виступи в наукових товариствах, творчих спілках, на радіо й телебачення, а його науково-популярні статті охоче друкують газети й масові часописи. Теми його виступів і публікацій — походження й історія східних слов'ян та їхніх мов, історія української писемності, культура мови і т. ін.

²² Див., зокрема: *Пивторак Г. П.* Вопросы этно- и глоттогенеза восточных славян в трудах И. И. Срезневского // Всесоюз. конф. «Методология и методика историко-словарных исследований, историческое изучение славянских языков, славянской письменности и культуры» (К 175-летию со дня рождения акад. И. И. Срезневского) : Тез. докл. — Ленинград, 1988. — С. 55–57; *Пивторак Г. П.* II Научные чтения, посвященные памяти акад. Л. А. Булаховского (К 95-летию со дня рождения) // Вопр. языкознания. — 1984. — № 4. — С. 155–158; *Pivtorak H. P.* Ukrainisko-polskie relacje etniczne i językowe na przestrzeni wieków // *Studia polsko-ukraińskie.* — Przemyśl, 2006. — Т. 1. — С. 13–18; *Pivtorak H. P.* Problemy periodyzacji języka prasłowiańskiego // *Slawistyka.* — 2012. — N 12. — С. 61–65. Він є також співавтором кількох енциклопедій: «Української літературної енциклопедії», «Українська мова. Енциклопедія», «Енциклопедія історії України», «Енциклопедія сучасної України».

Г. П. Півторак неодноразово виступав рецензентом праць не лише білоруських, а й українських учених²³, є відповідальним редактором багатьох важливих видань²⁴, членом редколегії багатотомного «Етимологічного словника української мови», «Словника української мови» у двадцяти томах, видань «Українська мова. Енциклопедія» (три видання), журналу «Мовознавство», «Українського орфографічного словника», щопіврічника «Культура слова» та ін. Окрему сторінку в редакторській роботі Григорія Петровича становить редагування наукових музикознавчих праць — тут реалізовано його давній інтерес до музики. Григорій Петрович є відповідальним редактором тритомника «Історія української музики» (1996, 1998, 2001 рр.) доктора мистецтвознавства, професора Л. П. Корній (дружини Григорія Петровича), книжки А. В. Ольховського «Нарис історії української музики» (К., 2003).

Праці Григорія Петровича, одного з провідних славістів України, здобули міжнародне визнання. Завдяки таланту й невтомній працелюбності учений зумів своїми дослідженнями й усією плідною діяльністю збагатити українську науку й культуру, відкрити нову сторінку білорусистики в Україні, насамперед реконструювати об'єктивну історію найдавніших і давніх періодів життя східних слов'ян, українського народу й нашої мови. Великий його внесок у популяризацію наукових знань. Працю видатного вченого достойно оцінено: 1997 р. доктор філологічних наук, професор (з 1992 р.) Григорій Петрович Півторак був обраний членом-кореспондентом, а в 2009 р. — дійсним членом (академіком) НАН України. У 2011 р. йому було присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

З 1998 р. Григорій Петрович успішно керує колективом науковців відділу загальнославистичної проблематики та східнослов'янських мов Інституту мовознавства. Він є заступником академіка-секретаря Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, виконує нелегкі й відповідальні обов'язки голови спеціалізованої вченої ради для захисту кандидатських і докторських дисертацій, є членом спеціалізованої вченої ради в Інституті філології Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Його люблять і поважають учні й колеги за таланти й працелюбність, високий професіоналізм і цілеспрямованість, за незмінну доброзичливість і скромність, за щирі відданість науці.

Учений може справедливо пишатися чесно пройденим нелегким життєвим і творчим шляхом, обсягом і суспільним значенням свого наукового доробку. Великий досвід і різнобічні знання — запорука народження нових ідей і нових праць, спрямованих на дальший розквіт науки й культури рідного краю.

T. V. LUKINOVA

ACADEMY MEMBER HRYHORIY PETROVYCH PIVTORAK (to his 80th anniversary)

The author gives a detailed account of the life and work of a prominent Ukrainian scholar, outlining his contribution into linguistics and his role in popularizing the history of the Ukrainian language.

Keywords: Ukrainian, history of Ukrainian, Byelorussian, history of Byelorussian, ancient writings, Slavic studies.

²³ Див., наприклад: *Півторак Г. П.* [Рец. на:] Русанівський В. М. Історія української літературної мови.— К., 2002.— 424 с. // *Мовознавство*.— 2006. — № 2–3.— С. 187–194; *Півторак Г. П.* [Рец. на:] Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології.— К., 2008.— 344 с. // *Мовознавство*.— 2009.— № 3–4.— С. 133–136; *Півторак Г. П.* [Рец. на:] Шумарова Н. П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму.— К., 2000.— 284 с. // *Вісн. Київ. лінгв. ун-ту*: Сер. «Філологія».— 2001.— № 1. Т. 4.— С. 239–242.

²⁴ Див., зокрема: *Склярєнко В. Г.* Праслов'янська акцентологія.— К., 1998.— 342 с.; *Черниш Т. О.* Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні.— К., 2003.— 480 с.; *Ткаченко О. Б.* Українська мова і мовне життя світу.— К., 2004.— 271 с.; *Єрмоленко С. Я.* Мовно-естетичні знаки української культури.— К., 2009.— 350 с.; *Скопненко О. І.* Берестейсько-пинські говірки: генеза і сучасний стан (історико-фонетичний нарис).— К., 2001.— 176 с.